

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Specyfika psychologicznego opiniodawstwa sądowego w sprawach rozwodowych i o separację

Author: Leszek Woszczek, Longina M. Woszczek

Citation style: Woszczek Leszek, Woszczek Longina M. (2011). Specyfika psychologicznego opiniodawstwa sądowego w sprawach rozwodowych i o separację. W: J. M. Stanik (red.), "Psychologiczne i interdyscyplinarne problemy w opiniodawstwie sądowym w sprawach cywilnych" (S. 135-163). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

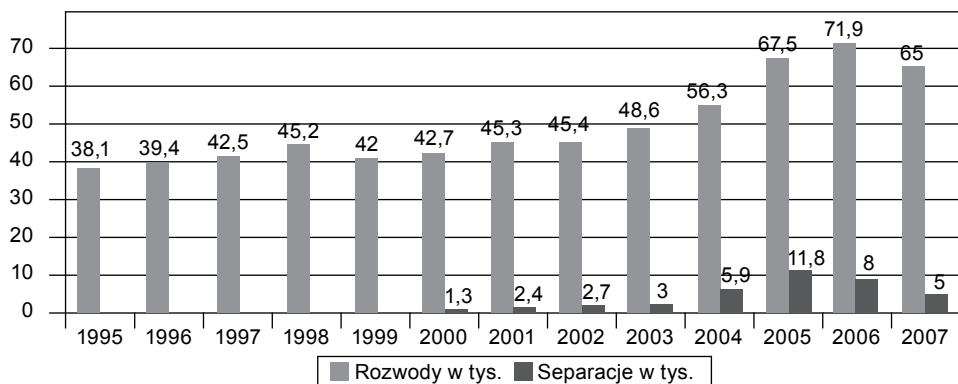

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Specyfika psychologicznego opiniodawstwa sądowego w sprawach rozwodowych i o separację

Rozpad związku małżeńskiego jest długotrwałym i wieloetapowym procesem, który ma szereg negatywnych konsekwencji dla samych małżonków i dla ich dzieci. Zjawiska takie jak rozwód czy separacja przestają być, oczywiście, postrzegane tylko i wyłącznie w kategoriach patologii społecznej. W niektórych przypadkach mogą bowiem stać się źródłem siły, wzrostu i rozwoju. Nie można jednak bagatelizować tego, iż rozpad małżeństwa stanowi sytuację kryzysową, która wymaga przeprowadzenia zmian w układzie małżeńskim i rodzinnym. Natomiast zaburzona struktura środowiska rodzinnego w poważnym stopniu zagraża realizacji podstawowych funkcji, jakie pełni tradycyjna rodzina (zob. PRZYBYŁA-BASISTA, 2006; BEISERT, 2000).

Z niepokojem obserwuje się zachodzące w ostatnich latach zmiany w strukturze i funkcjonowaniu rodziny. Dane statystyczne wskazują, że liczba rozwodów w Polsce stale wzrasta. Tendencja ta jest zwłaszcza widoczna przy zestawieniu liczby rozwodów z przełomu XX i XXI w. W latach 1995—2000 liczba rozwodów oscylowała wokół 40 tys. rocznie. Natomiast po 2000 r. liczba rozwodów zaczęła wzrastać, a w 2006 r. wyniosła prawie 72 tys. Po nowelizacji kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z 1999 r. wprowadzającej separację liczba orzekanych separacji także stopniowo wzrastała od 2000 r., osiągając najwyższy pułap w 2005 r. Następnie, począwszy od 2006 r., odnotowano spadek liczby małżeństw decydujących się na prawną separację. Zmiany w tym zakresie zachodzące w latach 1995—2007 ilustruje rysunek 1. (zob. www.stat.gov.pl).

RYСУNEK 1. Liczba rozwodów i separacji w Polsce w latach 1995—2007

Przytoczone dane statystyczne wskazują, iż skala przeżywanych przez małżonków problemów często staje się na tyle silna, że jedyną możliwością unormowania tej sytuacji jest po prostu odejście partnerów od siebie (KASPRZYK, 1999). Wiele małżeństw w obliczu kryzysu w związku decyduje się na rozwiązanie małżeństwa poprzez rozwód bądź na orzeczenie prawnej separacji.

Podstawowym aktem prawnym regulującym stosunki między małżonkami jest kodeks rodzinny i opiekuńczy. Unormowania prawa polskiego zakładają, że związek małżeński może zostać rozwiązany przez rozwód, jeśli stał się martwą, niewypełniającą swych funkcji i zadań komórką (IGNATOWICZ, 2000). Instytucja rozwodu została wprowadzona w Polsce dekretem z dnia 25 września 1945 r. Obecnie obowiązujący kodeks rodzinny i opiekuńczy z 1 stycznia 1965 r. utrzymał w pełni instytucję rozwodu, traktując ją jako swoiste „zło konieczne”. Z dniem 16 grudnia 1999 r. katalog środków pomocnych w sytuacji kryzysu w relacjach małżeńskich uległ poszerzeniu. Ustawą z dnia 21 maja 1999 r. (DzU, nr 52, poz. 532) została bowiem ponownie wprowadzona do polskiego systemu prawnego instytucja separacji. Uprzednio obowiązywała ona do dnia 31 grudnia 1945 r. (GAJDA, 1999). W wielu rejonach kraju była traktowana jako instytucja prawa kanonicznego. Separacja w kształcie nadanym przez ustawodawcę w nowelizacji z 1999 r. może poprzedzać rozwód lub stanowić niezależny od rozwodu sposób uregulowania sytuacji małżeńskiej.

Ponowne wprowadzenie separacji jako sposobu rozwiązania problemów małżeńskich w sposób zgodny z wiarą katolicką miało służyć ochronie przekonań religijnych oraz dóbr osobistych (takich jak np. wolność wyznania, swoboda sumienia). Możliwość uregulowania sytuacji małżonków (zwłaszcza materialnej) pod względem prawnym miała oddziaływać

na rzecz ich pojednania oraz zapobiegać pochopnemu decydowaniu się na rozwód (DYRGA, SERŻYSKO, 2004). Separacja prawna, inaczej formalna, stanowi bowiem „uchylenie wspólnoty małżeńskiej bez prawa wstępowania któregokolwiek z małżonków w nowy związek małżeński” (*Słownik wyrazów obcych*, 2005). Separacja jest zatem rozwiązaniem mniej radykalnym od rozwodu, gdyż — mimo formalnego rozłączenia małżonków w sferze wspólnego pożycia — zachowuje węzeł małżeński (DYRGA, SERŻYSKO, 2004). Tym samym małżonkowie są zobowiązani do udzielania sobie wzajemnej pomocy, jeśli wymagają tego względy słuszności. Rzecz jasna z orzeczeniem separacji wiążą się takie same konsekwencje, jak z orzeczeniem rozwodu, chyba że ustawa stanowi inaczej (por. art. 61 [4] § 1 kro). Pewne różnice obejmują jednak moment wygaśnięcia obowiązku alimentacyjnego czy też brak możliwości powrotu do nazwiska noszonego przed zawarciem związku małżeńskiego (HAAK, 2000).

W odniesieniu do orzekania w sprawach rozwodowych i o separację w istocie rzeczy stosuje się analogiczne przepisy wynikające z kro, chyba że ustawa stanowi inaczej. Oba typy spraw są rozpoznawane przez sądy okręgowe. Orzeczenie rozwodu może jednak nastąpić tylko i wyłącznie po przeprowadzeniu postępowania w trybie procesowym. Każdy z małżonków jest zatem zobowiązany do przyjęcia odpowiedniej roli procesowej: jeden z małżonków poprzez wniesienie powództwa, a drugi — poprzez zajęcie określonego stanowiska w sprawie (HAAK, 2000). Instytucja separacji, w odróżnieniu od unormowań stosowanych w przypadku rozwodu, przewiduje dwa tryby postępowania: procesowy — przebiegający na tych samych zasadach, co rozwód, i nieprocesowy — uzależnione od woli małżonków oraz ich sytuacji rodzinnej. Tryb nieprocesowy jest przeprowadzany w sytuacji, gdy małżonkowie nie posiadają wspólnych małoletnich dzieci i oboje zgodnie wnoszą o orzeczenie separacji. Sąd może wówczas orzec separację na podstawie zgodnego żądania małżonków (zob. HOLEWIŃSKA-ŁAPIŃSKA, 2006).

Organ procesowy rozpatrujący sprawy rozwodowe i o separację musi ocenić, czy orzeczenie rozwodu bądź separacji jest możliwe. Rozwód może zostać orzeczony, gdy zostaną spełnione dwie pozytywne przesłanki o charakterze kumulatywnym (art. 56 § 1 kro). Sytuacja taka zachodzi wówczas, gdy rozkład pożycia małżeńskiego ma charakter trwały i zupełny. Poprzez zupełność rozkładu pożycia należy rozumieć zanik więzi we wszystkich obszarach wspólnoty małżeńskiej, tj. duchowej, fizycznej i gospodarczej (GROMEK, 2004). Zgodnie z wytycznymi Sądu Najwyższego „do uznania, że rozkład jest trwały [...], wystarczy oparta na doświadczeniu życiowym ocena, że w danych okolicznościach powrót małżonków do wspólnego pożycia nie nastąpi” (za: KALINOWSKI, NASTAREWICZ, 1985: 95). Natomiast orzeczenie separacji, w myśl art. 61 [1] § 1 kro, nie musi wiązać się

z trwałym ustaniem wspólnoty małżeńskiej. Ustalenie prawnej separacji w sytuacji, gdy rozkład pożycia ma charakter trwały, jest jednak możliwe. Małżonkowie mają wówczas prawo dokonać wyboru pomiędzy separacją a rozwodem (zob. KRZEMIŃSKI, 2004, 2006; GAJDA, 1999; KASPRZYK, 2003).

Pomimo stwierdzenia zupełnego i trwałego rozkładu pożycia małżeńskiego małżeństwo nie może zostać rozwiązane, jeśli zachodzą negatywne przesłanki rozwodowe. Zgodnie z art. 56 § 2, 3 kro orzeczenie rozwodu jest niedopuszczalne, jeśli wskutek niego miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci oraz zachodziłaby sprzeczność z zasadami współżycia społecznego. Rozwód nie może zostać również orzeczony wówczas, gdy takiego rozwiązania żąda ten z małżonków, który ponosi wyłączną winę za rozpad pożycia małżeńskiego (chyba że drugi z małżonków wyrazi zgodę na rozwód albo jego odmowa jest sprzeczna z zasadami współżycia społecznego). Precyzując negatywne przesłanki orzeczenia separacji, ustawodawca zrezygnował z tzw. zasady rekryminacji (por. art. 61 [1] § 2 kro). Żądanie orzeczenia separacji może więc również wysunąć małżonek wyłącznie winny rozpadowi wspólnoty małżeńskiej (GROMEK, 2004; GAJDA, 1999).

Przy orzekaniu separacji w trybie procesowym — podobnie jak w przypadku rozwodu — zastosowanie mają art. 57 i art. 58 kro. W wyroku orzekającym separację znajdują się zatem te same rozstrzygnięcia, które występują w przypadku wyroku rozwodowego. Rozstrzygnięcia te obligatoryjnie dotyczą winy rozkładu pożycia małżeńskiego (z wyjątkiem sytuacji, gdy małżonkowie zgodnie znoszą o zaniechanie orzekania o winie), władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi, kosztów utrzymania małoletnich dzieci oraz sposobu korzystania ze wspólnego mieszkania.

Nowelizacja kro z 1999 r. wprowadziła zmiany w ustawodawstwie regulującym stosunki małżeńskie. Co jednak ważniejsze, poszerzeniu uległ zakres działalności eksperckiej biegłych sądowych psychologów. Znaczenie ekspertyz psychologicznych dotyczących spraw rozwodowych i o separację jest istotne zwłaszcza w obliczu zachodzących zmian w strukturze i funkcjonowaniu rodziny. Powołanie psychologa do pełnienia roli biegłego w sprawach rozwodowych i o separację wiąże się z unormowaniami zawartymi w art. 56, art. 61 [1] oraz art. 58 § 1 kro. Postępowanie w tychże sprawach wymaga od organów procesowych rozstrzygnięcia, czy w danych okolicznościach orzeczenie rozwodu bądź separacji jest dopuszczalne. Sąd musi również podjąć szereg decyzji związanych z osobą dziecka. Wyjaśnienie tych aspektów niejednokrotnie wymaga wiadomości i umiejętności specjalnych z zakresu psychologii.

Cel badań, przebieg i organizacja badań

W literaturze przedmiotu odnaleźć można wiele badań, które ujawniają przyczyny i skutki rozwodów (zob. np. TYSZKA, 1979; KALINOWSKI, NASTAREWICZ, 1985; LUBELSKI, 1986; CIBOR, 1990; NĘCKI, 1996; NOWAK-DZIEMIANOWICZ, 1994). Niewiele natomiast badań dotyczy uwarunkowań występowania o separację, a tym bardziej roli biegłego psychologa w tych sprawach. Wynika to zapewne z tego, że instytucja separacji została wprowadzona do prawa polskiego stosunkowo niedawno. Dlatego warto podjąć badania w tym właśnie zakresie i przeprowadzić stosowne analizy.

Celem podjętych badań jest dokonanie charakterystyki oraz porównania wybranych zmiennych demograficzno-społecznych w grupie osób ubiegających się o orzeczenie rozwodu oraz o orzeczenie separacji. Zadanie badawcze polega na wskazaniu tych czynników, które wpływają na występowanie o rozwód oraz na występowanie o separację. Celem badań jest ponadto określenie, czy małżonkowie wnoszący o rozwód różnią się pod względem wybranych cech demograficzno-społecznych od małżeństw ubiegających się o orzeczenie separacji.

Tak sformułowany problem badawczy przyjmuje postać pytań:

- Jakie zmienne demograficzno-społeczne determinują występowanie o rozwód?
- Jakie zmienne demograficzno-społeczne determinują występowanie o separację?
- Czy małżonkowie rozwodzący się oraz ubiegający się o orzeczenie separacji różnią się pod względem wybranych zmiennych demograficzno-społecznych?

Zasadniczym celem badań jest ukazanie, jak w praktyce przedstawia się działalność biegłych psychologów sądowych opiniujących w sprawach rozwodowych oraz w sprawach o separację. Problem badawczy i cel badań wymagają dookreślenia poprzez pytania:

- Jak często organ procesowy zasięga opinii sądowo-psychologicznej w sprawach rozwodowych oraz w sprawach o separację?
- Jaki jest sposób pracy diagnostycznej psychologa w sprawach rozwodowych i o separację?
- Czego dotyczą pytania stawiane biegłym psychologom w rozpatrywanych typach spraw?
- Jakimi metodami diagnostycznymi posługują się biegli psycholodzy, wydając ekspertyzy w sprawach rozwodowych i o separację?
- W jakim zakresie występuje zbieżność wniosków opinii sądowo-psychologicznej z rozstrzygnięciem zawartym w wyroku sądu?

- Czy opiniowanie biegłych psychologów w sprawach rozwodowych różni się od opiniowania w sprawach o separację?

Badania zostały przeprowadzone w Sekcji do Rozpoznawania Spraw o Rozwód i Separację Sądu Okręgowego w Częstochowie (por. WOSZCZEK, 2008). Materiał poddany analizie stanowiło 40 opinii sądowo-psychologicznych w sprawach rozwodowych oraz 37 ekspertyz w sprawach o separację z lat 2004—2007. Charakter przedmiotu i celu badań sprawił, że zastosowana metoda badań przyjęła postać analizy akt sądowych ze szczególnym uwzględnieniem opinii sądowo-psychologicznych. Dane zebrane zgodnie z przewodnikiem taksonomicznym poddano analizie statystycznej testem niezależności χ^2 . Test χ^2 zastosowano wobec małżonków rozwodzących się (χ^2_R) oraz małżonków występujących o orzeczenie separacji (χ^2_S). W ten sposób zamierzano ustalić, czy dana zmienna ma wpływ na rozpad związku i podjęcie decyzji o rozwodzie lub separacji. Test χ^2 zastosowano również w celu wyodrębnienia różnic pomiędzy małżonkami rozwodzącymi się, a występującymi o separację.

Wyniki przeprowadzonych badań

Przeprowadzona analiza statystyczna wykazała, iż wiek małżonków w istotny sposób warunkuje występowanie o rozwód. Wpływ taki odnotowano również w przypadku osób ubiegających się o orzeczenie separacji. Większość spośród badanych składała bowiem pozew pomiędzy 30. a 39. rokiem życia. Decydowanie się na unormowanie sytuacji małżeńskiej w tym czasie ułatwia zapewne adaptację do zmian występujących po orzeczeniu rozwodu bądź separacji. Małżeństwa rozwodzące się i występujące o separację nie różnią się w sposób istotny pod względem wieku małżonków w dniu wpływu pozwu (por. dane zestawione w tabeli 1).

TABELA 1. Wiek małżonków w dniu wpływu pozwu o rozwód i o separację

Wiek	Rozwód		Separacja		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
20—29	15	18,75	14	18,92	29	18,83
30—39	45	56,25	41	55,41	86	55,84
40 i powyżej	20	25,00	19	25,68	39	25,32
Razem	80	100,00	74	100,00	154	100,00

$$\chi^2_R = 19,38; df = 1; p < 0,05$$

$$\chi^2_S = 16,73; df = 1; p < 0,05$$

$$\chi^2 = 3,11; df = 3; p > 0,05$$

Dla rozpadu związku małżeńskiego istotny okazał się także wiek zawarcia małżeństwa. Większość małżonków rozwodzących się i wnoszących o separację pobierała się przed 24. rokiem życia. Osoby rozwodzące się nie różnią się istotnie wiekiem zawarcia małżeństwa od osób ubiegających się o orzeczenie separacji. Młody wiek, wiążący się z brakiem dojrzałości do pełnienia ról małżeńskich, ma zatem negatywny wpływ na jakość i trwałość związku małżeńskiego. Te zależności obrazuje tabela 2.

TABELA 2. Wiek zawarcia małżeństwa a występowanie o rozwód bądź o separację

Wiek zawarcia małżeństwa	Rozwód		Separacja		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Przed 24. rokiem życia	51	63,75	44	59,46	95	61,69
25—29 lat	24	30,00	17	22,97	41	26,62
30 lat i powyżej	5	6,25	13	17,57	18	11,69
Razem	80	100,00	74	100,00	154	100,00

$$\chi^2_R = 40,08; df = 1; p < 0,05$$

$$\chi^2_S = 23,05; df = 1; p < 0,05$$

$$\chi^2 = 5,05; df = 2; p > 0,05$$

W występowaniu o rozwód bądź separację istotną rolę odgrywa także wykształcenie małżonków. Okazuje się, że liczba rozwodów oraz separacji wzrasta wraz z poziomem wykształcenia, ale tylko do poziomu średniego i policealnego; obrazuje to tabela 3. Zastosowana analiza statystyczna wykazała, iż osoby rozwodzące się nie różnią się poziomem wykształcenia od osób występujących o separację. Małżonkowie z obu badanych grup najczęściej posiadali wykształcenie średnie oraz zasadnicze zawodowe.

TABELA 3. Wykształcenie osób z małżeństw występujących o orzeczenie rozwodu i separacji

Wykształcenie	Rozwód		Separacja		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Wyższe	13	16,25	12	16,22	25	16,23
Średnie i policealne	34	42,50	38	51,35	72	46,75
Zasadnicze zawodowe	25	31,25	14	18,92	39	25,32
Podstawowe	8	10,00	10	13,51	18	11,69
Razem	80	100,00	74	100,00	154	100,00

$$\chi^2_R = 20,70; df = 1; p < 0,05$$

$$\chi^2_S = 20,70; df = 1; p < 0,05$$

$$\chi^2 = 44,81; df = 3; p > 0,05$$

Nie potwierdza się natomiast przypuszczenie, iż różnice poziomu wykształcenia, a zatem różnice w zakresie celów, dążeń i aspiracji, są istotnymi czynnikami rozpadu związku. Zarówno w przypadku małżeństw rozwodzących się, jak i wnoszących o separację istotnie przeważał równy poziom wykształcenia partnerów. Zachodzi jednak inna zależność. Okazuje się mianowicie, że w małżeństwach rozwodzących się żony częściej posiadały wyższe wykształcenie niż mężowie, natomiast w przypadku spraw o separację istotnie częściej to mężowie mieli wyższe wykształcenie niż żony. Najczęściej to żony wnoszą powództwo — zapewne posiadając wyższy poziom wykształcenia niż mężowie, w mniejszym stopniu obawiają się konsekwencji rozwodu. Zarazem wyższe aspiracje żony mogą stanowić przyczynę konfliktów pomiędzy małżonkami, np. co do sposobu pełnienia przez nią ról małżeńskich i rodzicielskich (por. tabela 4.).

TABELA 4. Różnice poziomu wykształcenia w małżeństwach wnoszących o rozwód i o separację

Różnice poziomu wykształcenia	Rozwód		Separacja		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Równy poziom wykształcenia	25	62,5	24	64,86	49	63,63
Żona ma wyższe wykształcenie niż mąż	12	30,0	3	8,12	15	19,48
Mąż ma wyższe wykształcenie niż żona	3	7,5	10	27,02	13	16,88
Razem	40	100,0	37	100,00	77	100,00

$$\chi^2_R = 18,35; df = 1; p < 0,05$$

$$\chi^2_S = 18,54; df = 1; p < 0,05$$

$$\chi^2 = 9,09; df = 2; p < 0,05$$

Na decyzję o rozwodzie oraz o separacji ma wpływ sytuacja zawodowa małżonków. Małżonkowie z obu grup w większości posiadali stałą pracę, z której czerpali regularne dochody. Pary rozwodzące się oraz występujące o separację nie różniły się pod względem źródła dochodów; poświadczają to dane zestawione w tabeli 5. Rozkład procentowy zmiennej wskazywać może na nieco lepszą sytuację zawodową małżonków żądających orzeczenia rozwodu. Odnotowano bowiem większy odsetek osób rozwodzących się ze stałym źródłem dochodu, a mniejszy udział osób bezrobotnych. Zależności te, choć statystycznie nieistotne, wskazywać mogą na pewne tendencje w tym zakresie. Kwestia ta wymaga więc rozszerzenia badań, co mogłoby ewentualnie potwierdzić wysunięte przypuszczenia.

TABELA 5. Źródło utrzymania małżonków rozwodzących się i wnoszących o separację

Źródło utrzymania	Rozwód		Separacja		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Wynagrodzenie za stałą pracę	48	62,34	35	47,30	83	54,97
Wynagrodzenie za prace podejmowane dorywczo	7	9,09	4	5,41	11	7,28
Własna działalność gospodarcza	6	7,79	11	14,86	17	11,26
Bezrobotny bez prawa do zasiłku	9	11,69	14	18,92	23	15,23
Inne	7	9,09	10	13,51	17	11,26
Razem	77	100,00	74	100,00	151	100,00

$$\chi^2_R = 86,57; df = 1; p < 0,05$$

$$\chi^2_S = 38,03; df = 1; p < 0,05$$

$$\chi^2 = 5,88; df = 4; p > 0,05$$

Na podjęcie decyzji co do rozwiązania małżeństwa bądź orzeczenia separacji nie ma wpływu wysokość uzyskiwanych dochodów; wskazują na to dane zestawione w tabeli 6. Co więcej, małżonkowie rozwodzący się i występujący o separację nie różnią się w sposób istotny pod względem wysokości dochodów. W kwestiach materialnych bardziej istotne jest zatem posiadanie stałego źródła utrzymania.

TABELA 6. Wysokość dochodów a wnoszenie pozwu o rozwód, bądź o separację

Dochody	Rozwód		Separacja		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
do 1000 zł	25	36,23	23	35,94	48	36,09
1000—2000 zł	22	31,88	19	29,69	41	30,83
2000 i więcej	10	14,49	9	14,06	19	14,29
Brak dochodów	12	17,39	13	20,31	25	18,80
Razem	69	100,00	64	100,00	133	100,00

$$\chi^2_R = 9,43; df = 1; p > 0,05$$

$$\chi^2_S = 7,25; df = 1; p > 0,05$$

$$\chi^2 = 0,21; df = 3; p > 0,05$$

Z niektórych badań, m.in. M. Ziemskiej (zob. STĘPNIAK-ŁUCZYWEK, 1997; DĄBROWSKA-CABAN, 2001), wynika, iż wspólne zamieszkiwanie młodych małżeństw z rodzicami powoduje, że związki te funkcjonują w sposób zaburzony. Wyniki przeprowadzonych badań nie wykazały jednak istotnego wpływu sytuacji mieszkaniowej na złożenie pozwu rozwodowego oraz o separację (por. tabelę 7.). Jednakowoż zauważa się dosyć

duży odsetek małżeństw z obu grup mieszkających wspólnie z rodzicami jednej ze stron. Nie da się wykluczyć, że sytuacja mieszkaniowa mogła stanowić dodatkowe obciążenie dla kształtowania się więzi małżeńskiej, a zatem czynnik ryzyka rozpadu małżeństwa.

Analiza statystyczna nie wskazuje na istotne różnice pomiędzy małżeństwami wnoszącymi o rozwód i o separację pod względem sytuacji mieszkaniowej. W przypadku spraw o separację odnotowano jednak większy udział osób mieszkających wspólnie z rodzicami jednej ze stron. Małżeństwa występujące o separację — stwierdzono — znajdują się w nieco gorszej sytuacji mieszkaniowej niż małżeństwa rozwodzące się. Być może to właśnie trudna sytuacja mieszkaniowa w przypadku osób ubiegających się o separację skłaniała je do takiego właśnie rozwiązania prawnego.

TABELA 7. Sytuacja mieszkaniowa a występowanie o rozwód bądź o separację

Sytuacja mieszkaniowa	Rozwód		Separacja		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Mieszkanie samodzielne	20	54,05	15	40,54	35	47,30
Mieszkanie z rodzicami żony	7	18,92	9	24,32	16	21,62
Mieszkanie z rodzicami męża	10	27,03	13	35,14	23	31,08
Razem	37	100,00	37	100,00	74	100,00
Brak informacji	3		0		3	

$$\chi^2_R = 7,51; df = 1; p > 0,05$$

$$\chi^2_S = 1,51; df = 1; p > 0,05$$

$$\chi^2 = 1,36; df = 2; p > 0,05$$

Na podjęcie decyzji o złożeniu pozwu rozwodowego lub o separację nie wpływa czas trwania znajomości przedślubnej. Wykazano, iż małżeństwa rozwodzące się nie różnią się długością trwania znajomości przedślubnej od małżeństw występujących o separację (zob. tabelę 8.). Niemniej jednak w obu typach małżeństw partnerzy najczęściej znali się krócej niż 3 lata przed pobraniem się. Niedostateczne poznanie partnera mogło zatem stanowić dodatkowe obciążenie dla kształtującej się więzi małżeńskiej. Młodzi ludzie, będąc pod wpływem silnej fascynacji i zauroczenia, pochopnie podejmują decyzję o zawarciu związku małżeńskiego. Często decyzja ta jest również przyspieszana przez ciężę przedmałżeńską (zob. BECK, GODLEWSKI, 1980; za: CIBOR, 1990).

TABELA 8. Okres znajomości przedślubnej małżeństw rozwodzących się oraz ubiegających się o orzeczenie separacji

Okres znajomości przedślubnej	Rozwód		Separacja		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Mniej niż jeden rok	6	17,65	6	16,22	12	16,90
1 rok	11	32,35	9	24,32	20	28,17
2 lata	9	26,47	12	32,43	21	29,58
3 lata i więcej	8	23,53	10	27,03	18	25,35
Razem	34	100,00	37	100,00	71	100,00
Brak informacji	6		0		6	

$$\chi^2_R = 1,53; df = 1; p > 0,05$$

$$\chi^2_S = 2,03; df = 1; p > 0,05$$

$$\chi^2 = 2,75; df = 3; p > 0,05$$

Dla wniesienia powództwa rozwodowego oraz o separację nieistotny okazał się również staż małżeński. Analiza statystyczna wskazuje, dodatkowo, na brak istotnych różnic pomiędzy małżonkami rozwodzącymi się i ubiegającymi się o orzeczenie separacji pod względem stażu małżeńskiego w dniu wpływu pozwu (zob. tabela 9.).

TABELA 9. Staż małżeński w momencie wpływu pozwu o rozwód i o separację

Staż małżeński	Rozwód		Separacja		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Do 4 lat	6	15,0	5	13,51	11	14,29
5—9 lat	10	25,0	9	24,32	19	24,68
10—14 lat	10	25,0	14	37,84	24	31,17
15 lat i więcej	14	35,0	9	24,32	23	29,87
Razem	40	100,00	37	100,00	77	100,00

$$\chi^2_R = 3,20; df = 1; p > 0,05$$

$$\chi^2_S = 4,41; df = 1; p > 0,05$$

$$\chi^2 = 1,78; df = 3; p > 0,05$$

Na podjęcie decyzji o rozwodzie oraz o separacji nie miała wpływu liczba posiadanych dzieci. Niemniej jednak zaobserwowano, iż posiadanie liczego potomstwa w pewien sposób blokowało decyzję zarówno o rozwodzie, jak i o separacji (por. tabelę 10.).

TABELA 10. Liczba dzieci w małżeństwach rozwodzących się i żądających separacji

Liczba dzieci	Rozwód		Separacja		Ogółem	
	liczba małżeństw	%	liczba małżeństw	%	liczba małżeństw	%
Jedno dziecko	17	43,59	17	45,95	34	44,74
2 dzieci	17	43,59	14	37,84	31	40,79
3 dzieci i więcej	5	12,82	6	16,22	11	14,47
Razem	39	100,00	37	100,00	76	100,00

$$\chi^2_R = 7,38; df = 1; p > 0,05$$

$$\chi^2_S = 5,24; df = 1; p > 0,05$$

$$\chi^2 = 0,33; df = 2; p > 0,05$$

Wykazano natomiast wpływ posiadania dzieci niepełnoletnich, które wymagają zwiększonej troski i uwagi, na wniesienie powództwa rozwodowego. Zależności takiej nie odnotowano w małżeństwach występujących o separację, choć również dominowały wśród nich pary z jednym małoletnim dzieckiem (por. tabelę 11.). Analiza statystyczna nie wykazała także różnic pomiędzy małżeństwami rozwodzącymi się a ubiegającymi się o separację pod względem liczby posiadanych dzieci.

TABELA 11. Liczba dzieci małoletnich w małżeństwach wnoszących o rozwód i o separację

Liczba dzieci małoletnich	Rozwód		Separacja		Ogółem	
	liczba małżeństw	%	liczba małżeństw	%	liczba małżeństw	%
Jedno dziecko	20	51,28	19	51,35	39	51,32
2 dzieci	16	41,03	14	37,84	30	39,47
3 dzieci i więcej	3	7,69	4	10,81	7	9,21
Razem	39	100,00	37	100,00	76	100,00

$$\chi^2_R = 12,15; df = 1; p < 0,05$$

$$\chi^2_S = 9,46; df = 1; p > 0,05$$

$$\chi^2 = 0,25; df = 2; p > 0,05$$

Istotnej zależności nie odnotowano również pomiędzy wiekiem małoletnich dzieci a składaniem pozwu rozwodowego czy też o separację. Zauważa się jednak, iż większość rodziców z obu badanych grup podejmuje decyzję w tym zakresie po ukończeniu przez dziecko 7. roku życia. Małżonkowie rozwodzący się nie różnią się istotnie od wnoszących o separację pod względem wieku małoletniego potomstwa; zależność tę obrazuje tabela 12.

TABELA 12. Wiek małoletnich dzieci w małżeństwach rozwodzących się i ubiegających się o separację

Wiek małoletnich dzieci	Rozwód		Separacja		Ogółem	
	liczba dzieci	%	liczba dzieci	%	liczba dzieci	%
Do 7 lat	23	37,70	21	35,00	44	33,33
8—12 lat	23	37,70	20	33,33	43	32,58
13—18	15	24,59	19	31,66	45	34,09
Razem	61	100,00	60	100,00	132	100,00

$$\chi^2_R = 2,10; df = 1; p > 0,05$$

$$\chi^2_S = 0,10; df = 1; p > 0,05$$

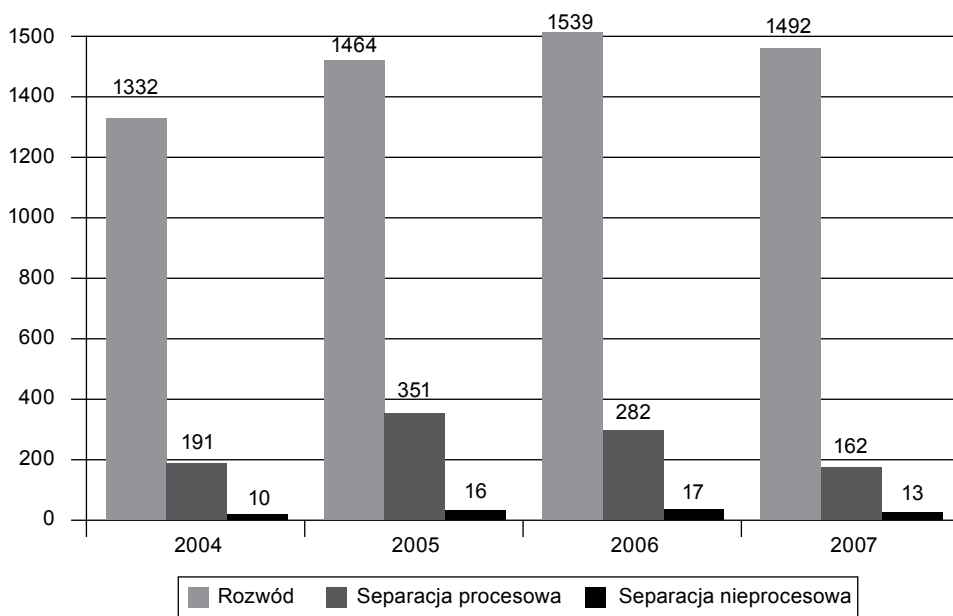
$$\chi^2 = 1,50; df = 2; p > 0,05$$

Wyniki badań wskazują, że małżeństwa rozwodzące się i ubiegające się o separację nie różnią się istotnie pod względem badanych zmiennych demograficzno-społecznych. Jedyna znacząca różnica polega na tym, że w małżeństwach rozwodzących się istotnie częściej niż w występujących o separację żony legitymowały się wyższym wykształceniem niż mężowie. Posiadając wyższy poziom wykształcenia niż partnerzy, zapewne w mniejszym stopniu obawiały się konsekwencji rozwodu.

Zauważono także, że małżonkowie rozwodzący się znajdują się w nieco lepszej sytuacji zawodowej, ekonomicznej oraz mieszkaniowej niż osoby występujące o separację. Różnice te nie są jednak statystycznie istotne. Kwestia ta wymaga zatem dalszych badań, opartych na większej grupie osób badanych.

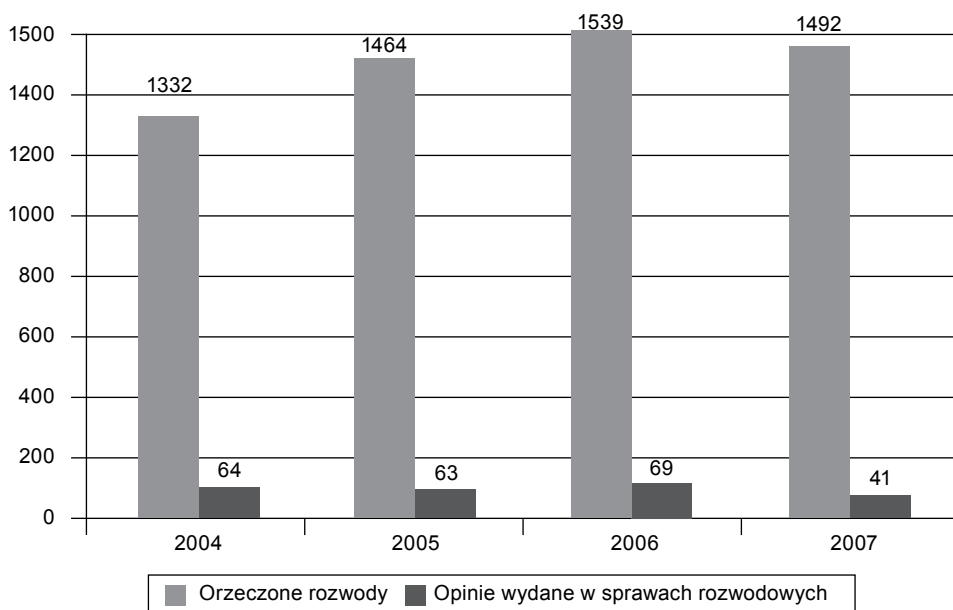
Przeprowadzone badania miały na celu ukazanie praktyki opiniodawczej w sprawach rozwodowych i o separację.

W latach 2004—2007 w Sądzie Okręgowym w Częstochowie zostało orzeczonych 5827 rozwodów oraz 1042 separacje (986 w trybie procesowym i 56 w trybie nieprocesowym). Liczba orzekanych rozwodów stopniowo wzrastała w latach 2004—2006. W 2007 r. odnotowano nieznaczny ich spadek (47 rozwiedzionych małżeństw) w stosunku do poprzedniego roku. Najwięcej separacji orzeczono w 2005 r., po czym liczba separacji obniżyła się do 162 w 2007 r. W badanym okresie zaledwie 56 małżeństw spełniło przesłanki do orzeczenia separacji w trybie nieprocesowym. Stwierdzone prawidłowości są zbieżne z tendencjami ogólnokrajowymi, zarysowanymi tu już wcześniej. Liczbę orzeczonych rozwodów i separacji obrazuje rysunek 2.

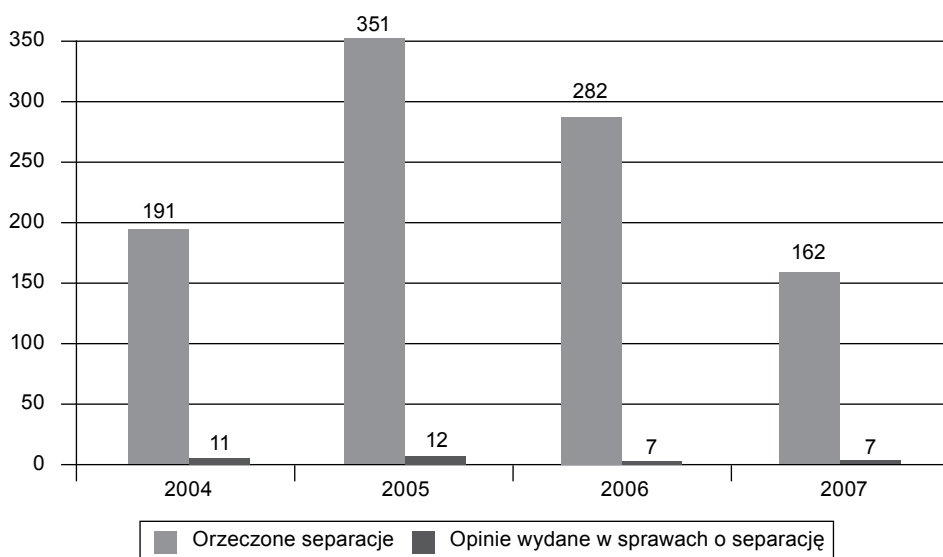

RYSUNEK 2. Liczba orzeczonych rozwodów i separacji w Sądzie Okręgowym w Częstochowie w latach 2004—2007

Częstotliwość korzystania przez Sąd Okręgowy w Częstochowie z opinii biegłego psychologa jest stosunkowo niewielka. W latach 2004—2007 na zlecenie tegoż Sądu Okręgowego wydano 237 opinii sądowo-psychologicznych w sprawach rozwodowych, co stanowi 4,1% orzeczonych rozwodów w tym okresie. W sprawach o separację zostało wydanych 37 opinii, co stanowi 3,6% orzeczonych separacji w trybie procesowym. Liczbę wydanych opinii w tych typach spraw przedstawiają rysunki 3. i 4.

RYSUNEK 3. Liczba wydanych opinii psychologicznych w sprawach rozwodowych

RYSUNEK 4. Liczba wydanych opinii psychologicznych w sprawach o separację

W większości przeanalizowanych spraw rozwodowych (90%) i o separację (94,6%) częstochowski Sąd Okręgowy zasięgał opinii Rodzinnych Ośrodków Diagnostyczno-Konsultacyjnych w Częstochowie i Zawierciu. W sprawach tych psycholog podjął współpracę z pedagogiem, wydając

opinię kompleksową. Ekspertyza sporządzona na podstawie różnych metod pracy umożliwiła wszechstronne ujęcie problemu. Taka forma pracy biegłych zakłada bowiem, że stanowiska merytoryczne ustalane są wspólnie. W pozostałych przypadkach biegły psycholog najczęściej sporządzał samodzielną opinię sędowo-psychologiczną (por. tabela 15.).

TABELA 15. Sposób pracy diagnostycznej biegłego psychologa w sprawach rozwodowych i o separację

Sposób pracy diagnostycznej biegłego psychologa	Rozwód		Separacja	
	N	%	N	%
Opiniowanie w zespole psycholog — pedagog biegłych z ROD-K	36	90	35	94,6
Samodzielne opiniowanie sędowo-psychologiczne	2	5	2	5,4
Opiniowanie w zespole psycholog — pedagog	2	5	0	0,0
Razem	40	100	37	100,0

Organ procesowy zlecając przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego psychologa, formułuje pytania określające przedmiot i zakres ekspertyzy (zob. art. 232 kpc). Przedmiotem ekspertyzy jest fakt lub zespół faktów, których wyjaśnienie zlecono biegłemu. Pod pojęciem zakresu ekspertyzy rozumie się elementy ilościowo ograniczające zakres badań biegłego (por. GIEROWSKI, 1996). W tabeli 16. zestawiono pytania, jakie formułował sąd, zlecając biegłemu sądowemu psychologowi wydanie ekspertyzy w sprawach rozwodowych.

TABELA 16. Przedmiot ekspertyzy psychologicznej w sprawach rozwodowych zawarty w pytaniach sądu

Rodzaje pytań zadanych biegłym	Sprawy	
	N	%
1	2	3
Który z rodziców daje rękojmię należytego wykonywania władzy rodzicielskiej?	17	42,5
Czy orzeczenie rozwodu nie będzie sprzeczne z dobrem małoletnich dzieci?	15	37,5
Czy istnieje możliwość restytucji małżeństwa stron? Czy jest możliwe pojednanie się stron?	11	27,5
Charakterystyka więzi łączących strony z dziećmi	9	22,5
Jak z punktu widzenia dobra dziecka powinny być uregulowane kontakty ojca z małoletnim?	7	17,5
Jaki wpływ na stan psychiczny i fizyczny dziecka będzie miało orzeczenie rozwodu?	4	10,0

cd. tab. 16

1	2	3
Jak głęboki jest konflikt pomiędzy stronami?	3	7,5
Charakterystyka więzi łączących ojca z dziećmi	2	5,0
Wskazanie najkorzystniejszego z punktu widzenia dobra dziecka sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej	2	5,0
Jaki jest stosunek dzieci do obojga rodziców?	2	5,0
Czy zostały zachowane więzi emocjonalne pomiędzy ojcem a małoletnim?	2	5,0
Czy zasadne jest pozbawienie pozwanego władzy rodzicielskiej nad małoletnią?	2	5,0
Dokonanie charakterystyki zachowania się małoletniej w obecności ojca.	1	2,5
Wypowiedzenie się co do kontaktów ojca z dzieckiem — Czy istnieją, a jeśli nie, to jakie przeszkody występują w tym zakresie?	1	2,5
Jak mają przebiegać kontakty ojca z małoletnim — w miejscu zamieszkania dziecka czy poza nim, czy w obecności osób trzecich?	1	2,5
Czy dzieci pragną powrotu ojca?	1	2,5
Jak dzieci postrzegają wspólne pożycie stron?	1	2,5
Jaki jest ewentualny sposób zlikwidowania konfliktu pomiędzy stronami?	1	2,5
Jakie predyspozycje rodzicielskie posiada pozwany?	1	2,5
Czy obecna sytuacja i brak kontaktu z matką odbija się negatywnie na psychice dzieci?	1	2,5
Jaka jest sytuacja małoletniego dziecka stron?	1	2,5
Jak wyglądają kontakty małoletniego z pozwanym?	1	2,5
Jaki jest stosunek dzieci do konfliktu pomiędzy rodzicami?	1	2,5
Czy małoletnia wykazuje objawy manipulowania przez rodziców?	1	2,5
Czy pomiędzy stronami nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia małżeńskiego?	1	2,5
Czy stan zdrowia psychicznego powódki miał wpływ na jej funkcjonowanie w małżeństwie i wykonywanie władzy rodzicielskiej?	1	2,5
Czy stan zdrowia psychicznego powódki stanowi obecnie przeciwwskazanie do powierzenia jej władzy rodzicielskiej?	1	2,5
Jakie są predyspozycje wychowawcze rodziców?	1	2,5
Czy rozdzielenie rodzeństwa będzie sprzeczne z dobrem dzieci?	1	2,5
Jakie są oczekiwania stron?	1	2,5
Z którym z rodziców dziecko jest bardziej emocjonalnie związane?	1	2,5

Wśród unormowań prawnych dotyczących rozwodu jedno z centralnych miejsc zajmuje dyrektywa „dobra dziecka”. Zasada ta znajduje

odzwierciedlenie w pytaniach organu procesowego, który zleca wskazanie rodzica dającego gwarancję właściwego wykonywania władzy rodzicielskiej. Sąd oczekuje również wyjaśnienia, „czy orzeczenie rozwodu nie będzie sprzeczne z dobrem dziecka”. Organ procesowy pyta także o wpływ rozwodu na rozwój psychiczny i fizyczny małoletnich dzieci. Sąd zasięga również informacji odnośnie tego, „czy istnieje możliwość restytucji małżeństwa stron”. Organ procesowy zwraca się z prośbą o scharakteryzowanie więzi emocjonalnych pomiędzy rodzicami a dziećmi. W wielu sprawach zleca się wydanie ekspertyzy wskazującej, jak powinny być uregulowane kontakty z dzieckiem rodzica niesprawującego bezpośredniej opieki nad nim.

Przedmiot ekspertyzy psychologicznej w sprawach o separację jest w znacznej mierze zgodny z przedmiotem opinii w sprawach rozwodowych. Pytania kierowane do biegłych psychologów opiniujących w sprawach o separację zamieszczone zostały w tabeli 17.

TABELA 17. Przedmiot ekspertyzy psychologicznej w sprawach o separację zawarty w pytaniach sądu

Rodzaje pytań zadanych biegłym	Sprawy	
	N	%
1	2	3
Jakie więzi łączą strony z dziećmi?	12	32,4
Jak powinny być uregulowane kontakty ojca z małoletnim?	11	29,7
Czy istnieje możliwość restytucji związku małżeńskiego stron?	10	27,0
Które z rodziców daje rękojmię należytego wykonywania władzy rodzicielskiej?	9	24,3
Czy orzeczenie separacji nie będzie sprzeczne z dobrem małoletnich dzieci?	8	21,6
Czy z punktu widzenia małoletnich dzieci możliwe jest orzeczenie rozwodu?	6	16,2
Czy orzeczenie rozwodu bądź separacji nie będzie sprzeczne z dobrem małoletniego dziecka?	3	8,1
Jakie jest podłoże i przyczyny konfliktu między małżonkami?	3	8,1
Jaka powinna być częstotliwość kontaktów pozwanego z małoletnim?	2	5,4
W jakiej sytuacji jest dziecko stron?	2	5,4
Jakie są więzi, wzajemne relacje pomiędzy pozwanym ojcem a małoletnim?	2	5,4
Jak głęboki jest konflikt między stronami?	2	5,4
Jakie więzi łączą strony?	2	5,4

cd. tab. 17

1	2	3
Czy celowe jest skierowanie stron na terapię małżeńską?	2	5,4
Jaki wpływ na rozwój psychiczny i fizyczny dziecka będzie miało orzeczenie separacji?	1	2,7
Jaki związek emocjonalny łączy dziecko z każdą ze stron?	1	2,7
Jakie więzi łączą dzieci pomiędzy sobą?	1	2,7
Jakie są predyspozycje każdego z rodziców do sprawowania władzy rodzicielskiej?	1	2,7
Czy rozdzielenie dzieci będzie sprzeczne z ich dobrem?	1	2,7
Jakie oczekiwania w zaistniałej sytuacji ma małoletnie dziecko wobec swoich rodziców?	1	2,7
Czy konflikt między stronami nabrał cech trwałości?	1	2,7
Czy biorąc pod uwagę kłopoty wychowawcze stwarzane przez nieletniego, wskazane jest orzeczenie separacji?	1	2,7
Jakie cechy charakteru ma każda ze stron?	1	2,7
Jakie są przyczyny osłabienia więzi emocjonalnej pomiędzy pozwanym a małoletnim?	1	2,7
Czy wskazane są — ze względu na dobro małoletniego — jego kontakty z ojcem przebiegające poza miejscem zamieszkania dziecka?	1	2,7
Jaki wpływ na rozwój fizyczny i psychiczny miałoby orzeczenie separacji?	1	2,7
Czy pozwany z uwagi na stan zdrowia może samodzielnie zabierać dziecko do swego miejsca zamieszkania?	1	2,7
Czy wskazane są kontakty pozwanego z dzieckiem w sytuacji zaburzeń psychicznych, jakimi ono jest dotknięte, które to zaburzenia w relacji powódki wynikają z reakcji lękowych dziecka na osobę ojca?	1	2,7
Jakie relacje emocjonalne występują w rodzinie i jak winny one rzutować na wykonywanie władzy rodzicielskiej?	1	2,7
Jak powinny być ustalone — ze względu na wnioski opinii psychiatrycznej — kontakty małoletniego z pozwanym?	1	2,7
Czy istnieją przeciwwskazania do wykonywania władzy rodzicielskiej przez któregoś z rodziców?	1	2,7
Jakie są przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego stron?	1	2,7
Czy kontakty pozwanego z małoletnim powinny odbywać się poza miejscem zamieszkania dziecka?	1	2,7

Najczęstszą kwestią, której wyjaśnienia oczekiwano od biegłego psychologa, była charakterystyka więzi emocjonalnych łączących małżonków z ich małoletnimi dziećmi. Sąd zwracał się także z prośbą o wskazanie właściwego z punktu widzenia dobra dziecka sposobu uregulowania kon-

taktów ojca z małoletnim. Liczna grupa zagadnień będących przedmiotem zainteresowania organu procesowego dotyczyła możliwości zgodnego pożycia stron. Sąd wielokrotnie oczekiwał wskazania rodzica gwarantującego prawidłowe sprawowanie władzy rodzicielskiej. Przedmiotem opinii sądowo-psychologicznej była również kwestia ewentualnej sprzeczności orzeczenia separacji z dobrem dziecka. Warto podkreślić, iż odnotowano szereg innych pytań odnoszących się do wpływu na dziecko konkretnego rozwiązania prawnego w postaci separacji czy rozwodu. Można przypuszczać, iż w obliczu wielokrotnych zmian w zakresie stanowisk stron co do sposobu unormowania ich sytuacji małżeńskiej organ procesowy bierze pod uwagę różnorakie rozwiązania. W związku z tym kieruje zapytanie zarówno o sprzeczność separacji, jak i — w niektórych przypadkach — o sprzeczność rozwodu z dobrem dziecka.

Przeprowadzone badania wykazały, że przedmiot opinii w sprawach rozwodowych jest zbieżny z przedmiotem opinii w sprawach o separację i koncentruje się na sytuacji dziecka. Niezależnie bowiem od rodzaju toczącego się postępowania zadaniem sądu jest ustalenie wszelkich istotnych okoliczności faktycznych, które charakteryzują sytuację małoletniego. Organ procesowy jest zobligowany podjąć szereg decyzji i działań w najlepiej pojętym interesie dziecka. Wśród unormowań prawnych dotyczących zarówno rozwodu, jak i separacji jedno z centralnych miejsc zajmuje zasada „dobra dziecka”. Szereg pytań sądu dotyczących wpływu rozwodu / separacji na dobro dziecka stanowi odzwierciedlenie tej naczelnej dyrektywy. Obligatoryjnym elementem rozstrzygnięcia sądowego jest uregulowanie sposobu sprawowania władzy rodzicielskiej. W przypadku orzeczenia rozwodu czy też separacji sąd musi zadecydować, któremu z małżonków należy powierzyć władzę rodzicielską. Organ procesowy jest także zobowiązany uregulować kontakty dziecka z tym rodzicem, który nie będzie sprawował bezpośredniej opieki nad małoletnim. Orzekając w tym zakresie, posiłkuje się opinią psychologa, który analizuje m.in.: predyspozycje wychowawcze rodziców, sytuację opiekuńczo-wychowawczą małoletnich oraz więzi emocjonalne pomiędzy rodzicami a dziećmi.

Biegły psycholog staje także przed koniecznością określenia stopnia rozkładu pożycia małżeńskiego. Ekspertyza psychologiczna obejmuje wtedy analizę przesłanek rozwodowych oraz przesłanek dopuszczających orzeczenie separacji, a zwłaszcza ocenę więzi emocjonalnej pomiędzy małżonkami oraz ich wzajemnych postaw (zob. MARTEN, 1990, 2005). Zadaniem biegłego jest również dokonanie psychologicznej analizy podłoża i przyczyn konfliktu małżeńskiego stron oraz jego nasilenia. Sąd może zlecić biegłemu wskazanie ewentualnego sposobu załagodzenia konfliktu. Organ procesowy może także oczekiwać dokonania oceny szans na restytucję związku małżeńskiego (por. PIETRZYK, 1989). Dokonanie cha-

rakterystyki sytuacji małżeńskiej pozwala nie tylko ocenić, czy orzeczenie rozwodu / separacji jest w danej sytuacji dopuszczalne, ale również stwierdzić, czy jest to właściwy sposób rozwiązania danej sytuacji małżeńskiej. Przedmiot ekspertyzy w sprawach rozwodowych i o separację ściśle łączy się zatem z przesłankami pozytywnymi oraz negatywnymi zawartymi w unormowaniach kodeksowych. Warto jednak zaznaczyć, iż organ procesowy wielokrotnie formułuje pytania szczegółowe, odnoszące się do konkretnej sprawy, wychodząc poza ramy wynikające z tych przesłanek.

Zbieżność przedmiotu opinii powoduje, iż stosowane metody diagnostyczne do badania stron oraz małoletnich dzieci w obu rodzajach spraw są w znacznym stopniu podobne. Metody diagnostyczne wykorzystywane do badania stron w sprawach rozwodowych i o separację zestawiono w tabeli 18.

TABELA 18. Metody diagnostyczne stosowane do badania stron w sprawach rozwodowych i o separację

Metody diagnostyczne	Sprawy rozwodowe		Sprawy o separację	
	N	%	N	%
1	2	3	4	5
Wywiad kliniczny	38	95,0	37	100,0
Obserwacja postaw wzajemnych	27	67,5	29	78,3
Kwestionariusz Postaw Rodzicielskich M. Plopy	22	55,0	9	24,3
„Mój Mąż, Moja Żona” J. Dysputa	18	45,0	13	35,1
Inwentarz Osobowości EPQ — R. Eysencka	12	30,0	13	35,1
NEO — FFI Costa, McCrae	11	27,5	6	16,2
Kwestionariusz Postaw Rodzicielskich M. Ziemskiej	10	25,0	19	51,3
Test Wolnych Skojarzeń Rottera	9	22,5	6	16,2
Kwestionariusz dla Rodziców E. Littmana	6	15,0	3	8,1
Skala Pomiaru Jakości Związku Małżeńskiego E. Spanier	4	10,0	2	5,4
Kwestionariusz Osobowości R.S. Woodwortha	2	5,0	7	19,0
Test „Drzewo” Kocha	2	5,0	4	10,8
Karta Informacyjna o małżonkach w opracowaniu M. Plopy	2	5,0	2	5,4
Wieloobjawowa Skala Diagnostyczna MMPI	2	5,0	—	—
Kwestionariusz INTE — adaptacja A. Ciechanowicz, A. Jaworska, A. Matczak	1	2,5	2	5,4
TUZ Sacksa i Sidneya	1	2,5	3	8,1

cd. tab. 18

1	2	3	4	5
Kwestionariusz BHI — 12	1	2,5	—	—
Kwestionariusz Stosunków Pomiędzy Rodzicami i Dziećmi Siegelmana i Roe	1	2,5	—	—
Skala Ustosunkowań Interpersonalnych SUI J.M. Stanik	—	—	2	5,4
Analiza pisemnych wypowiedzi małżonków na temat	—	—	2	5,4
Rysunek postaci ludzkiej według Halpern i Machower	—	—	1	2,7
Kwestionariusz do Badania Małżeństw J. Rostowskiego	—	—	1	2,7
Zmodyfikowana Skala Powodzenia Małżeńskiego (SPM) M. Braun-Gałkowskiej	—	—	1	2,7

W zdecydowanej większości spraw rozwodowych oraz o separację biegli psycholodzy opierają się na informacjach pozyskanych z wywiadu klinicznego. Metoda ta pozwala odnieść się m.in. do takich kwestii, jak: geneza konfliktu, wzajemne relacje małżonków, czynniki mające znaczący wpływ na sposób wypełniania władzy rodzicielskiej. Dodatkowo wywiad umożliwia dokonanie oceny warunków bytowych oraz zdrowotno-wychowawczych (czynniki istotne dla rozwoju i wychowania dziecka). Biegły może również uzyskać informacje na temat stopnia zaspokojenia potrzeb psychicznych dziecka oraz ewentualnego występowania czynników demoralizujących w otoczeniu małoletniego. Obserwacja interakcji małżonków służy natomiast ukazaniu sytuacji małżeńskiej, wzajemnych relacji pomiędzy partnerami. Charakterystyka sposobu komunikowania się małżonków (m.in. wskazanie typowych strategii i taktyk werbalnych) okazuje się przydatna w kontekście oceny możliwości osiągnięcia porozumienia. Przedmiotem badania psychologicznego nie jest bowiem konkretna jednostka, lecz dysfunkcyjna diada małżeńska w sytuacji rozwodowej negocjacji (por. PIETRZYK, 1989).

Biegli posługiwali się również Kwestionariuszem Postaw Rodzicielskich M. Ziemskiej oraz M. Plopy. Metody te umożliwiają zbadanie kompetencji wychowawczych oraz postaw rodzicielskich. Pozwalają zatem odnieść się do takich aspektów, jak: konsekwencja wychowawcza, stawiane wymagania, elastyczność w wychowaniu, umiejętność zaspokajania potrzeb psychicznych dziecka, zdolność rozumienia sytuacji emocjonalnej małoletniego. Szereg technik diagnostycznych stosowanych w sprawach rozwodowych oraz o separację służy dokonaniu charakterystyki osobowościowej stron. Opiniowanie w obydwu typach spraw zakłada również posiłkowanie się skalami oraz inwentarzami badającymi interakcje małżeńskie. Biegli psycholodzy oprócz metod kwestionariuszowych wykorzystywali także techniki projekcyjne (rysunkowe oraz testy uzupełniania zdań).

Metody diagnostyczne do badania dzieci w sprawach rozwodowych oraz w sprawach o separację są w przeważającym stopniu podobne. Rodzaje zastosowanych technik diagnostycznych w obu typach spraw ilustruje tabela 19.

TABELA 19. Metody diagnostyczne do badania dzieci w sprawach rozwodowych i o separację

Metody diagnostyczne	Sprawy rozwodowe		Sprawy o separację	
	N	%	N	%
Obserwacja	40	100,0	37	100,0
Rozmowa kierowana	29	72,5	30	81,0
Test „Rodzina” Cormana	12	30,0	10	27,0
Test Wolnych Skojarzeń Rottera dla młodzieży	10	25,0	6	16,2
Test „Dwóch Domków” Szyryńskiego	9	22,5	9	24,3
Test Stosunków Rodzinnych „W moim domu” B. Markowskiej	6	15,0	10	27,0
Kwestionariusz Postaw Rodzicielskich M. Plopy (dla młodzieży)	6	15,0	1	2,7
Zdania Niedokończone Kostrzewskiego	5	12,5	7	18,9
Test „Drzewo” Kocha	4	10,0	3	8,1
„Rysunek rodziny” Frydrychowicz	4	10,0	1	2,7
Kwestionariusz Osobowości R.S. Woodwortha	3	7,5	4	10,8
Rysunek postaci ludzkiej według Halpern i Machower	2	5,0	2	5,4
Kwestionariusz Postaw Wychowawczych E. Littmana (dla młodzieży)	2	5,0	1	2,7
Rysunek „Moje Bezpieczne Miejsce”	2	5,0	1	2,7
Test Rysunku Rodziny w opracowaniu M. Braun-Gałkowskiej	—	—	5	13,5
Analiza swobodnej twórczości rysunkowej dziecka	—	—	4	10,8
Rysunek tematyczny	—	—	2	5,4
Kwestionariusz „Jaki jesteś” Choynowskiego i Skrzypek	—	—	2	5,4
Wypracowanie tematyczne	—	—	2	5,4
Seria Niedokończonych Zdań Hess i Handel	—	—	1	2,7
Kwestionariusz PCR — Roe i Siegelman	—	—	1	2,7
Krótką Skala Inteligencji według M. Choynowskiego	—	—	1	2,7

We wszystkich zanalizowanych sprawach biegli psychologzy, badając małe dzieci stron, posiłkowali się wynikami obserwacji. Poczyniona

obserwacja służyła scharakteryzowaniu zachowań dziecka w trakcie badania ze szczególnym uwzględnieniem interakcji z rodzicami. Biegli bazowali również na informacjach pozyskanych z rozmowy kierowanej. Metoda ta umożliwia m.in. ukazanie takich kwestii, jak: postawy dziecka względem każdego z rodziców, częstotliwość kontaktu z rodzicami i potrzeby w tym zakresie, system kar i nagród, zaangażowanie rodziców w opiekę. Wśród stosowanych metod w obydwu typach spraw dominują techniki projekcyjne — metody rysunkowe oraz testy uzupełniania zdań. Mają one na celu określenie charakteru więzi emocjonalnych pomiędzy rodzicami a dziećmi oraz zdiagnozowanie rozwoju relacji rodzinnych. Metody te pozwalają również na analizę takich zagadnień, jak: wpływ konfliktu na psychikę dziecka, stopień zorientowania dziecka w toczącym się postępowaniu, zaangażowanie dziecka w konflikt, sytuacja emocjonalna dziecka, indywidualne właściwości i potrzeby małego. Wykorzystanie takich technik ułatwia zatem uzyskanie istotnych informacji, bez obciążania emocjonalnego dziecka poprzez formułowanie pytań bezpośrednio.

Wyniki badań wskazują, że rodzaje metod diagnostycznych do badania stron oraz małych dzieci w obydwu typach spraw są w przeważającej mierze podobne. Wykorzystywane techniki diagnostyczne są zbieżne z przedmiotem ekspertyzy psychologicznej. Zauważa się, iż stosowane metody pojawiają się zarówno w przypadku spraw rozwodowych, jak i w przypadku spraw o separację. Częstotliwość korzystania z poszczególnych technik jest jednak nieco odmienna, zwłaszcza w odniesieniu do metod używanych stosunkowo najrzadziej. Jest to zapewne podyktowane potrzebą dostosowywania technik diagnostycznych do specyfiki danej sprawy, a w szczególności do wieku dziecka, jego poziomu rozwoju umysłowego, emocjonalnego i społecznego.

Analiza sporządzonych opinii w sprawach rozwodowych i o separację wykazała, że ekspertyzy te składają się z trzech zasadniczych części. Pierwsza z nich — wstępna — ma wymiar informacyjny. Zawarte są w niej takie elementy, jak: miejsce i data wydania opinii, informacja odnośnie typu sprawy, której dotyczy ekspertyza, dane personalne osób badanych, data i miejsce przeprowadzenia badań, podstawa wydania opinii, zastosowane metody badawcze, treść pozwu oraz dotychczasowy stan sprawy.

Kolejna część ekspertyzy zawiera interpretację wyników przeprowadzonych badań. Dane obejmujące część główną ekspertyzy w zasadniczej mierze są uzależnione od przedmiotu i zakresu opinii, rodzaju zastosowanych metod diagnostycznych oraz specyfiki konkretnej sprawy. Informacje te dotyczą w szczególności takich aspektów, jak: dane o stronach i sposobie wypełniania ról rodzicielskich oraz dane o małych i ich związkach emocjonalnych z rodzicami. Poruszana jest także kwestia sytuacji opiekuńczo-wychowawczej małych oraz charakteru i podłoża konfliktu małżeńskiego.

Ostatnim elementem składowym opinii w sprawach rozwodowych i o separację są wnioski końcowe stanowiące podsumowanie badań oraz odpowiedź na pytania sądu. Wnioski te w przypadku analizowanych spraw niejednokrotnie zawierały również dodatkowe wskazania oraz propozycje ze strony biegłych. Obejmowały one np. określenie celowości ustanowienia nadzoru kuratora czy też propozycję objęcia małoletniego opieką poradni pedagogiczno-psychologicznej. Takie postępowanie biegłych oznacza realizację „zasady słusznej inicjatywy”, przynależącej do norm etycznych pracy biegłego sądowego psychologa (por. STANIK, 1995). Informacje zawarte w ekspertyzach sądowo-psychologicznych w sprawach rozwodowych i o separację zestawiono w tabeli 20.

TABELA 20. Informacje zawarte w ekspertyzach sądowo-psychologicznych w sprawach rozwodowych i o separację

Części składowe opinii sądowo-psychologicznej		Rozwód		Separacja	
		N	%	N	%
Część wstępna — informacyjna	Informacja odnośnie do typu sprawy, której dotyczy opinia	40	100,0	37	100,0
	Dane personalne badanych osób	40	100,0	37	100,0
	Podstawa wydania opinii	40	100,0	37	100,0
	Data i miejsce przeprowadzenia badań	40	100,0	37	100,0
	Data i miejsce wydania opinii	40	100,0	37	100,0
	Zastosowane metody badawcze	40	100,0	37	100,0
	Treść pozwu	18	45,0	12	32,4
	Dotychczasowy stan sprawy	15	37,5	6	16,2
Część główna — wyniki badań psycho- logicznych oraz ich interpre- tacja zgodnie z py- taniami postawio- nymi przez sąd	Ogólne dane o małżonkach i ich dziecku	9	22,5	13	35,1
	Dane o małoletnim, ocena ich związku z rodzicami	35	87,5	30	81,1
	Dane o stronach Sposób funkcjonowania w rolach rodzicielskich	21	52,5	15	40,5
	Historia, charakter i podłoże konfliktu małżeńskiego stron	14	35,0	15	40,5
	Ocena aktualnej sytuacji małżeńskiej stron	11	27,5	13	35,1
	Opis, analiza sytuacji opiekuńczo-wychowawczej małoletniego	25	62,5	20	54,0
Wnioski	Odpowiedź na pytania sądu	40	100,0	37	100,0

Dane zamieszczone w tabeli 20. wskazują, iż konstrukcja opinii psychologicznej w sprawach rozwodowych i o separację jest w znacznym stopniu

podobna. Zasadnicza część ekspertyzy obejmująca sprawozdanie z przeprowadzonych badań jest niemal identyczna w przypadku analizowanych spraw. Biegli psycholodzy zamieszczali w niej dane związane z małoletnimi, a wśród nich m.in.: stosunek dziecka do konfliktu i toczącej się sprawy, zaangażowanie w konflikt, postawy prezentowane względem rodziców, charakter i siłę związku uczuciowego z rodzicami oraz stopień zaspokojenia potrzeb emocjonalnych. Ekspertyzy zawierały również ocenę sytuacji opiekuńczo-wychowawczej małoletnich. Analiza obejmowała wówczas takie aspekty, jak: warunki wychowawcze, miejsce i sposób zamieszkania małoletnich, kompetencje wychowawcze małżonków. Z kolei dane o stronach odwoływały się do takich kwestii, jak: cechy osobowościowe, wywiązywanie się z obowiązków opiekuńczo-wychowawczych, metody wychowawcze, komunikacja na płaszczyźnie wychowawczej. Natomiast analiza konfliktu małżeńskiego obejmowała m.in.: kształtowanie się więzi małżeńskiej, przyczyny i czas powstania konfliktu oraz stopień jego nasilenia. Oceniając aktualną sytuację małżeńską, biegli psycholodzy najczęściej podawali informacje na temat stanowiska małżonków w sprawie oraz dostrzeganych przez partnerów możliwości pojednania się.

Wyniki przeprowadzonej analizy świadczą o wysokiej przydatności rozstrzygnięć eksperckich z zakresu psychologii w praktyce sądowej dotyczącej spraw rozwodowych oraz spraw o separację. W zdecydowanej większości spraw rozwodowych (82,5%) i o separację (89,19%) sąd całościowo uwzględnił wnioski biegłych sądowych psychologów. Rozstrzygnięcie organu procesowego częściowo zgodne z wnioskami biegłego psychologa przyjęte zostało w 6 sprawach rozwodowych (15%) oraz 3 sprawach o separację (8,11%). Całkowity brak zgodności wniosków ekspertyzy sądowo-psychologicznej z rozstrzygnięciem sądu wystąpił zaledwie w jednej sprawie rozwodowej (2,5%) oraz w jednej sprawie o separację (2,7%). Stopień zbieżności wniosków ekspertyzy w sprawach rozwodowych i w sprawach o separację z rozstrzygnięciem sądu obrazuje tabela 21.

TABELA 21. Zbieżność wniosków opinii w sprawach rozwodowych i o separację z rozstrzygnięciem sądu

Zbieżność wniosków z rozstrzygnięciem sądu	Rozwód		Separacja		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Całkowita zgodność	33	82,50	33	89,19	66	85,71
Częściowa zgodność	6	15,00	3	8,11	9	11,69
Brak zgodności	1	2,50	1	2,70	2	2,60
Razem	40	100,00	37	100,00	77	100,00

$$\chi^2_R = 44,45; df = 1; p < 0,05$$

$$\chi^2_S = 52,11; df = 1; p < 0,05$$

$$\chi^2 = 0,88; df = 2; p > 0,05$$

Przeprowadzone badania wykazały, iż zasadniczo sporządzanie ekspertyzy w sprawach rozwodowych nie różni się od opiniowania psychologicznego w sprawach o separację. Okazuje się, iż biegli psychologowie opiniujący w sprawach rozwodowych i o separację posługują się podobnymi metodami diagnostycznymi. Ogólna struktura opinii jest bardzo zbliżona. Biegli w obu typach spraw odnoszą się do tych samych zagadnień. Brak znaczących różnic w opiniowaniu wynika zapewne ze zbieżności przedmiotu ekspertyzy psychologicznej oraz z podobieństwa procedur prawnych. Niezależnie bowiem od rodzaju toczącego się postępowania zadaniem biegłego psychologa jest naświetlenie sytuacji rodziny z punktu widzenia psychologii jako nauki oraz wskazanie najkorzystniejszego rozwiązania danej sytuacji zarówno dla małżonków, jak i dla małoletnich dzieci (por. RODE, 1994). Opinia sądowo-psychologiczna oprócz szczegółowej diagnozy przewiduje, w jaki sposób będzie kształtowała się sytuacja dziecka po orzeczeniu rozwodu / separacji oraz w przypadku powierzenia władzy rodzicielskiej jednemu z małżonków (zob. np. SOKOŁOWSKA, 1977). Ekspertyza stanowi jednocześnie ocenę zmian — tych, które w sytuacji dziecka są możliwe, oraz tych, które są wręcz niedopuszczalne (LUBELSKI, 1986). Do zadań biegłych psychologów należy także analizowanie motywacji małżonków do podjęcia konkretnej decyzji. Konsekwencje prawne orzeczenia rozwodu i separacji są bowiem nieco odmienne. O ile separacja stanowi „tylko” uchylenie wspólnoty małżeńskiej, to rozwód powoduje już zerwanie węzła małżeńskiego. Ekspertyza stanowiąca diagnozę aktualnego stanu rzeczy oraz prognozę sytuacji opiekuńczo-wychowawczej powinna uwzględniać motywację partnerów oraz analizę skutków konkretnego rozwiązania prawnego.

Opiniodawstwo w sprawach rozwodowych i o separację stanowi ważne pole praktyki biegłych psychologów. W zdecydowanej większości spraw rozwodowych i o separację sąd całościowo uwzględniał wnioski i zalecenia zawarte w ekspertyzie psychologicznej. Niestety, biegli psychologowie powoływani są niezmiernie rzadko w stosunku do liczby toczących się spraw rozwodowych i o separację. Wiadomo, że orzeczenie rozwodu bądź separacji rodzi liczne konsekwencje nie tylko natury prawnej. Przede wszystkim powoduje zmiany funkcjonowania systemu rodzinnego. Istnieje zatem potrzeba, aby sądy w większym stopniu korzystały z wiadomości i umiejętności specjalnych z zakresu psychologii.

Bibliografia

- BEISERT M., 2000: *Rozwód. Proces radzenia sobie z kryzysem*. Poznań, Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- CIBOR R., 1990: *Wybrane czynniki ryzyka rozkładu pożycia małżeńskiego*. W: STANIK J.M., red.: *Opiniodawcze i mediacyjne funkcje psychologa w sprawach rozwodowych i opiekuńczych*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- CIOSEK M., 2003: *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis.
- DĄBROWSKA-CABAN Z., 2001: *Z badań nad małżeństwem w Polsce — uwarunkowania i właściwości*. „Problemy Rodziny”, 2.
- DYRGA T., SERŻYSKO J., 2004: *Rozwód, separacja, podział majątku*. Zielona Góra, Zachodnie Centrum Organizacji.
- GAJDA J., 1999: *Institucja separacji w świetle noweli KRO*. „Monitor Prawniczy”, 9.
- GIEROWSKI J., 1996: *Przedmiot i zakres sądowej diagnozy psychologicznej*. W: GIEROWSKI J., SZYMUSIK A., red.: *Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej*. Kraków, Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- GROMEK K., 2004: *Rozwód de lege lata i de lege ferenda*. „Monitor Prawniczy”, 2.
- HAAK H., 2000: *Separacja*. „Monitor Prawniczy”, 4.
- HOLEWIŃSKA-ŁAPIŃSKA E., 2006: *Orzekanie separacji*. Warszawa, Oficyna Naukowa.
- IGNATOWICZ J., 2000: *Prawo rodzinne*. Warszawa, Wydawnictwo LexisNexis.
- KALINOWSKI M., NASTAREWICZ M., 1985: *Rozwód. Przyczyny i skutki*. Warszawa, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- KASPRZYK P., 1999: *Institucja separacji małżeńskiej*. Lublin—Sandomierz, Wydawnictwo Diecezjalne.
- KASPRZYK P., 2003: *Separacja prawna małżonków*. Lublin, Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Kodeks postępowania cywilnego*, 2008. Warszawa, PWN.
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, 2007. Warszawa, Oficyna Wydawnicza.
- KRZEMIŃSKI Z., 2004: *Rozwód. Komentarz do przepisów, orzecznictwo, piśmiennictwo, wzory pism*. Kraków, Zakamycze.
- KRZEMIŃSKI Z., 2006: *Rozwód. Praktyczny komentarz, orzecznictwo, piśmiennictwo, wzory pism*. Kraków, Zakamycze.
- LUBELSKI M., 1986: *Ekspertyza psychologiczna w sprawach rozwodowych*. W: LUBELSKI M. J., STANIK J.M., TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- MARTEN Z., 1990: *Orzecznictwo i opiniodawcze aspekty analizy przesłanek kodeksowych*. W: STANIK J.M., red.: *Opiniodawcze i mediacyjne funkcje psychologa w sprawach rozwodowych i opiekuńczych*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- MARTEN Z., 2005: *Psychologia w pracy sędziego*. Katowice, Centrum Edukacji i Promocji Kadr „CEDUS”.

- NĘCKI Z., 1996: *Atrakcyjność wzajemna*. Kraków, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu.
- NOWAK-DZIEMIANOWICZ M., 1994: *Małżeństwo wobec rozwodu*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- PIETRZYK A., 1989: *Ekspertyzy psychologiczne w sprawach rozwodowych*. „Problemy Rodziny”, 2.
- PRZYBYŁA-BASISTA H., 2006: *Mediacje rodzinne w konflikcie rozwodowym*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- RODE D., 1994: *Pomoc psychologiczna w opiniodawstwie sądowym w sprawach rozwodowych*. W: RATAJCZAK Z., red.: *Psychologiczna problematyka wsparcia społecznego*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Słownik wyrazów obcych PWN*, 2005. Oprac. L. WIŚNIAKOWSKA. Warszawa, PWN.
- SOKOŁOWSKA A., 1977: *Psychologiczna ekspertyza sądowa w sprawach dzieci i młodzieży*. Warszawa, PWN.
- STANIK J. M., 1995: *Węzłowe problemy etyczno-zawodowe biegłego sądowego psychologa*. W: STANIK J.M., MAJCHRZYK Z., red.: *Etyczno-zawodowe problemy biegłego sądowego psychologa i psychiatry w praktyce sądowej*. Katowice, Katedra Psychologii Klinicznej Uniwersytetu Śląskiego oraz Sekcja Psychiatrii Sądowej Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego.
- STĘPNIAK-ŁUCZYWEK A., 1997: *Uwarunkowania szczęścia małżeńskiego*. „Problemy Rodziny”, 5.
- TYSZKA Z., 1979: *Socjologia rodziny*. Warszawa, PWN.
- WOSZCZEK L.M., 2008: *Psychologiczne opiniodawstwo sądowe w sprawach rozwodowych i o separację w Sądzie Okręgowym w Częstochowie*. [Niepublikowana praca magisterska. Katedra Psychologii Klinicznej i Sądowej. Uniwersytet Śląski. Katowice].